

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De auteur zij met ons : cognitief psychologische studie naar de ervaring van de toeschouwer bij het waarnemen van een auteursfilm

van der Pol, G.W.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van der Pol, G. W. (2009). De auteur zij met ons : cognitief psychologische studie naar de ervaring van de toeschouwer bij het waarnemen van een auteursfilm. Amsterdam.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Proloog

Deze voorliggende studie is geschreven voor u en mij, als toeschouwer, liefhebber, afkeurder en (soms) teleurgestelde toeschouwer van de filmhuis/*arthouse* film. In deze studie onderzoek ik welke emoties we ervaren tijdens het waarnemen. Hoewel ieder van ons iets anders zal ervaren, zijn er ook vele emoties die we delen. Dit onderzoek richt zich zoveel mogelijk op wat ons bindt, niet op wat ons scheidt. In het verdere verloop van deze studie staan mijn eigen emoties buiten beschouwing. Maar hier, in de proloog, kan ik kort aangeven hoe drie emotionele filmervaringen aan de basis liggen van dit onderzoek.

Achteraf bezien begon dit onderzoek waarschijnlijk in 1984, toen ik in het plaatselijke filmhuis de film *NOSTALGIYA* (USSR: Andrei Tarkowski, 1983) zag. De film riep meer emoties bij me op dan ik voor mogelijk had gehouden; ik was met stomheid geslagen. Het viel me op dat ik, wanneer ik daarna mijn ervaring probeerde te beschrijven, steeds verviel in een beschrijving van bepaalde scènes uit de film. Zo is er de gedenkwaardige *long take* waarin hoofdpersoon Andrei Gorèakow (gespeeld door Oleg Yankowsky) door een leeg zwembad loopt en probeert een kaarsje brandend aan de overkant te krijgen, en elke keer dat dat niet lukt, opnieuw begint. Ik heb de scène regelmatig beeldend aan vrienden naverteld, maar nooit had ik het gevoel dat ik daarmee kon uitdrukken welke

bijzondere ervaring ik had gehad. Het werd me in de loop der tijd steeds duidelijker dat het bewijs van mijn ervaring niet in die scène zelf verscholen lag. Dat werd ook bevestigd door tegenstanders van de film, die dezelfde scène steeds beschreven om aan te geven welke negatieve gevoelens die scène bij hen oproept. Lang dacht ik dat het verschil in mening verklaard kon worden door een verschil in smaak, tot ik me realiseerde dat mijn ervaring bij die beelden een reactie was op de gebeurtenissen die aan de scène voorafgingen, en de gebeurtenissen die er op zouden volgen. De scène is vooral zo indringend, omdat ik voorvoelde – zonder dat dat in de film duidelijk gemaakt wordt – dat de hoofdpersoon zou sterven op het moment dat hij zijn opdracht voltooid had. Dit leerde me dat emoties niet noodzakelijk gekoppeld zijn aan bepaalde scènes.

De tweede gedenkwaardige ervaring was met de film MAUVAIS SANG (F: Léos Carax, 1986) die ik zonder ondertiteling zag, en waarvan ik het Frans slecht kon verstaan. Ook die film maakte een enorme indruk op me, op een bepaalde manier ‘begreep’ ik de film volkomen. Toen ik een jaar later de film ondertiteld terugzag, bleek dat ook letterlijk het geval te zijn: de personages bleken exact te zeggen wat ik vermoed (maar niet verstaan) had. Dit toonde me de kracht van film om emoties en betekenissen op te roepen die niet bewust cognitief door de toeschouwer verwerkt worden, maar wel ervaren worden.

De derde ervaring was met de film A ZED AND TWO NOUGHTS (UK, NL: Peter Greenaway, 1985) die ik zag, en die ik herkende als een onbedoelde remake van de film DE WITTE WAAN (NL: Adriaan Ditvoorst, 1984). Terwijl de film A ZED AND TWO NOUGHTS zich aan mijn oog voltrok, en ik de bijbehorende emoties voelde, ervaarde ik ook emoties die hoorden bij mijn eigen project van kijken: het voortdurend zoeken naar, en vinden van, overeenkomsten met DE WITTE WAAN.¹ Het bleek dus mogelijk dat een film niet alleen bedoelde emoties oproept, maar dat het ook mogelijk was dat er parallel daar aan, op een ander niveau, andere emoties worden opgeroepen.

Deze ervaringen zijn niet letterlijk in deze studie terecht gekomen, ze dienden vooral als motivatie voor dit onderzoek. Mijn studie is een onderzoek geworden naar, en analyse van, moeilijk aanwijsbare en moeilijk benoembare emoties die een auteursfilm bij de toeschouwer oproept. Ik behandel voornamelijk de sociale/morele emoties: schuld, schaamte en *trust*. De stelling is dat een auteursfilm leidt tot onaangename schuld/schaamte emoties, die uiteindelijk

¹ Dit specifieke geval heb ik beschreven in ‘The Secret Passion of the Cinephile’. Van der Pol, Gerwin. 2005b. "The Secret Passion of the Cinephile." Pp. 211-222 in *Cinephilia: Movies, Love and Memory*, edited by Marijke de Valck and Malte Hagener. Amsterdam.

Inleiding

ongedaan gemaakt kunnen worden door de auteur te vertrouwen, waarna de auteur dit vertrouwen ook beloont.

In deze studie breng ik heel veel psychologische processen en emoties van de toeschouwer in kaart. De toeschouwer die ooit een auteursfilm heeft gezien en de daarbij behorende emoties en gedachten heeft ervaren, zal ongetwijfeld mijn expliciete benoeming van die processen niet zo letterlijk, direct, herkennen. Daar zijn verschillende redenen voor. Ten eerste gaat het om emoties en gedachten die tamelijk onbewust – in de cognitieve betekenis ‘onbewust’ – plaatsvinden. Zo zal de toeschouwer cognitieve dissonantie, schuld en schaamte zelf voornamelijk ervaren als een ongemakkelijk (en ook onbegrijpelijk) gevoel van onrust. Ook *trust* wordt niet bewust onder woorden gebracht, maar hoogstens bewust ervaren als een gevoelde toenadering tot de auteur. Ten tweede vergeet de toeschouwer na afloop de ongemakkelijke gevoelens, omdat ze zijn gecompenseerd door de positieve *trust*-ervaring. Na het ervaren van *trust* is het voor elke toeschouwer moeilijk zich voor te stellen hoe de ongemakkelijke emoties daarvoor aanvoelden. Ten derde lijken een aantal psychologische processen, zoals verwoord in deze studie, radicaler dan ze misschien in werkelijkheid zijn. Juist omdat deze psychologische processen bij de toeschouwer die een auteursfilm waarneemt niet eerder zo beschreven zijn, zijn die processen voor de duidelijkheid van het argument wellicht wat uitvergroot. Daarbij gaat het om de beschrijving van het model, het prototype, van een auteursfilm, dat zo helder mogelijk moet zijn. Elke individuele auteursfilm kan in details en heftigheid afwijken van dit prototype.

De nadruk ligt in deze studie op hoe de auteursfilm een toeschouwer als mens aanspreekt. In de tekst spreek ik daarom in algemene termen over de toeschouwer. Niet als ‘hij/zij’, maar als ‘wij’, in de betekenis: ‘wij mensen’. Dit verklaart ook de titel van deze studie: **De auteur zij met ons**.